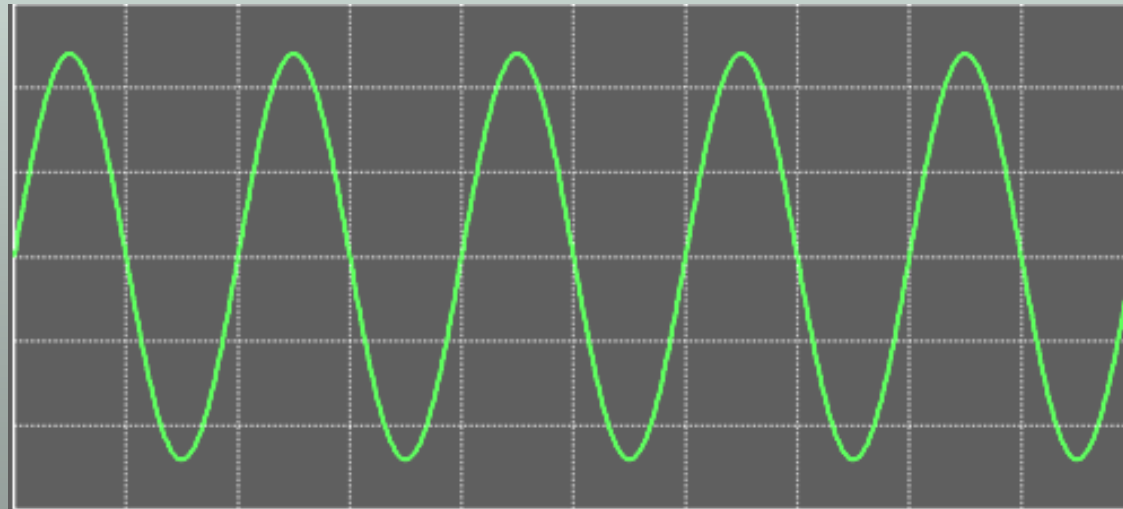

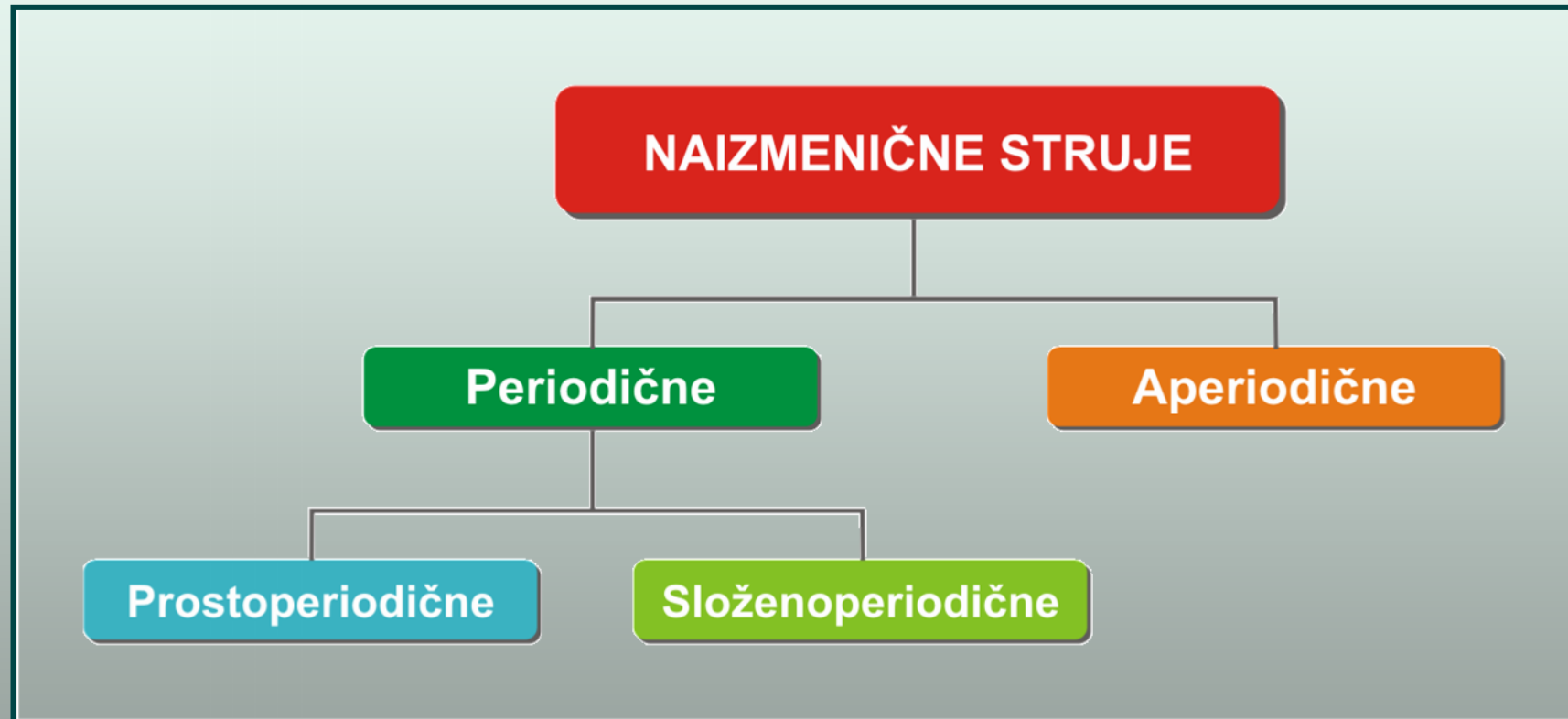
NAIZMENI NE STRUJE

Osnovni pojmovi

- **Pored struja konstantne jačine (vremenski stalne struje), postoje i struje koje su promenljive u toku vremena (menjaju jačinu, ili smer, ili i jačinu i smer**
- **Promenljive struje postoje u električnim kolima u kojima deluje promenljiva elektromotorna sila**
- **NAIZMENIČNE STRUJE su vremenski promenljive struje koje naizmenično menjaju intenzitet, a povremeno i smer**
- **Njihova magnituda i pravac obično variraju periodično, a najčešći zakon po kome se menjaju je sinusoidalni (omogućava najefikasniji prenos energije)**
- **U kolima elektronike i energetske elektronike, koriste se mnogo i drugi zakoni promene naizmeničnih struja**

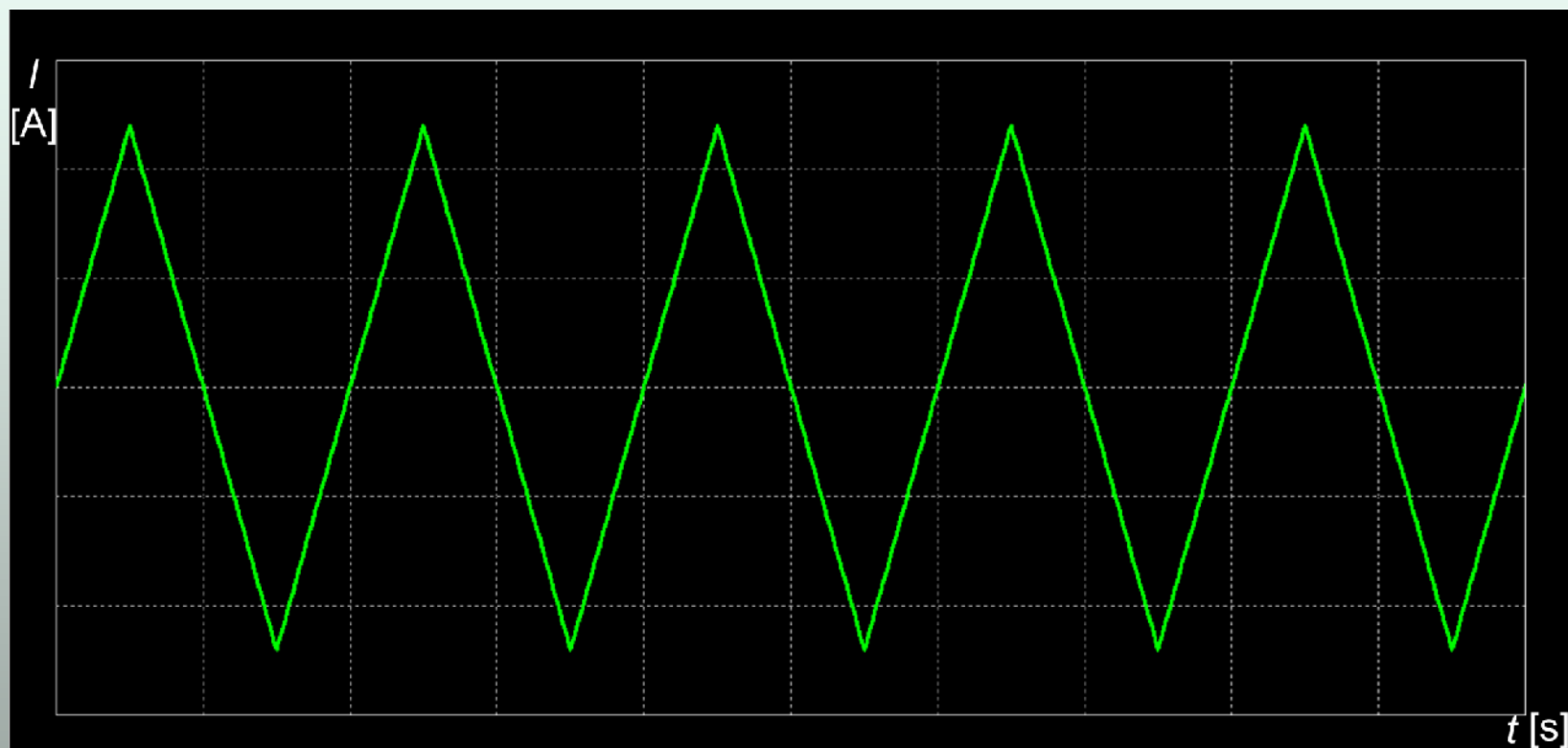
- **Prema zakonu promene u funkciji vremena, naizmenične struje mogu se podeliti na sledeći način:**

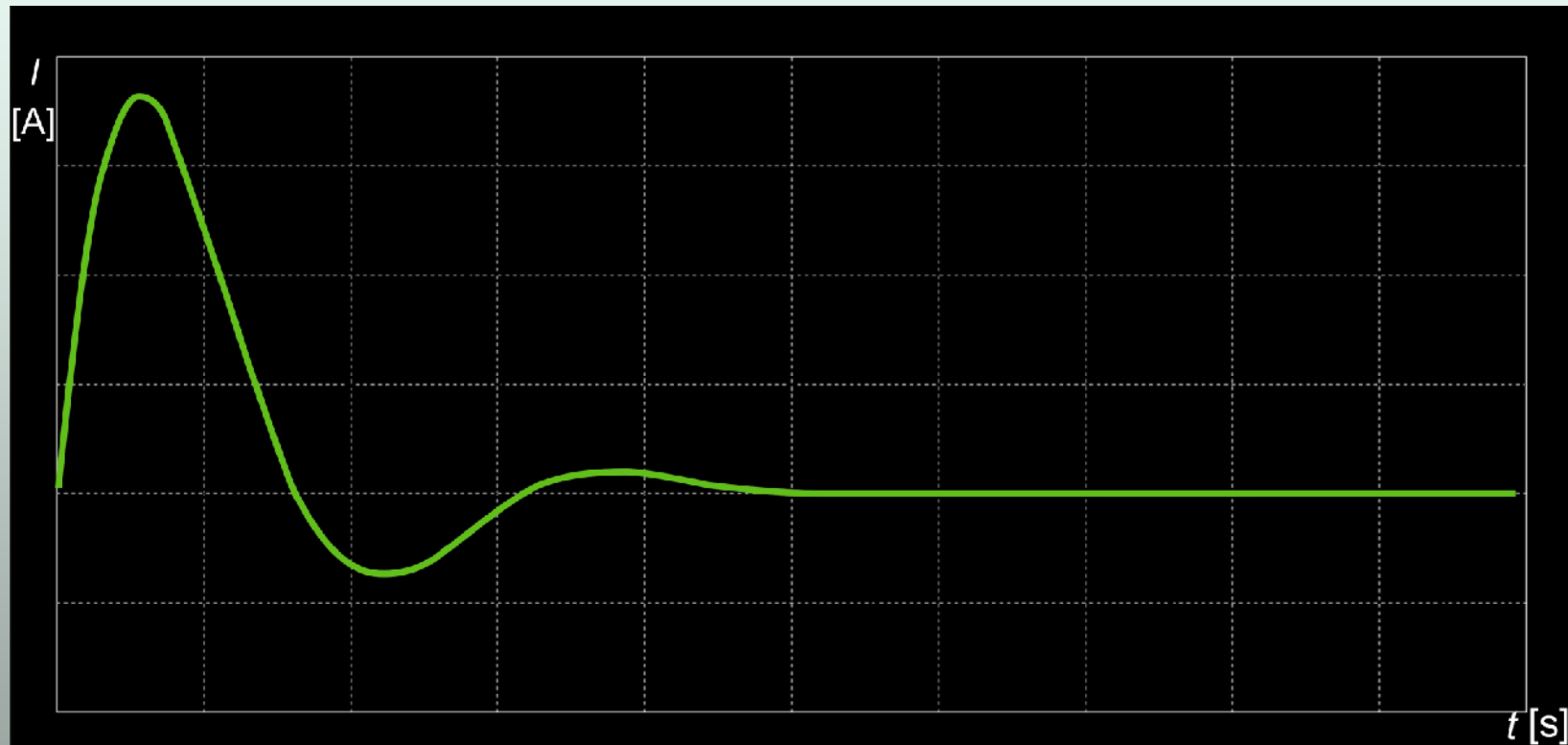
Prostoperiodična naizmenična struja:

Složnoperiodična naizmenična struja:

Aperiodična naizmenična struja:

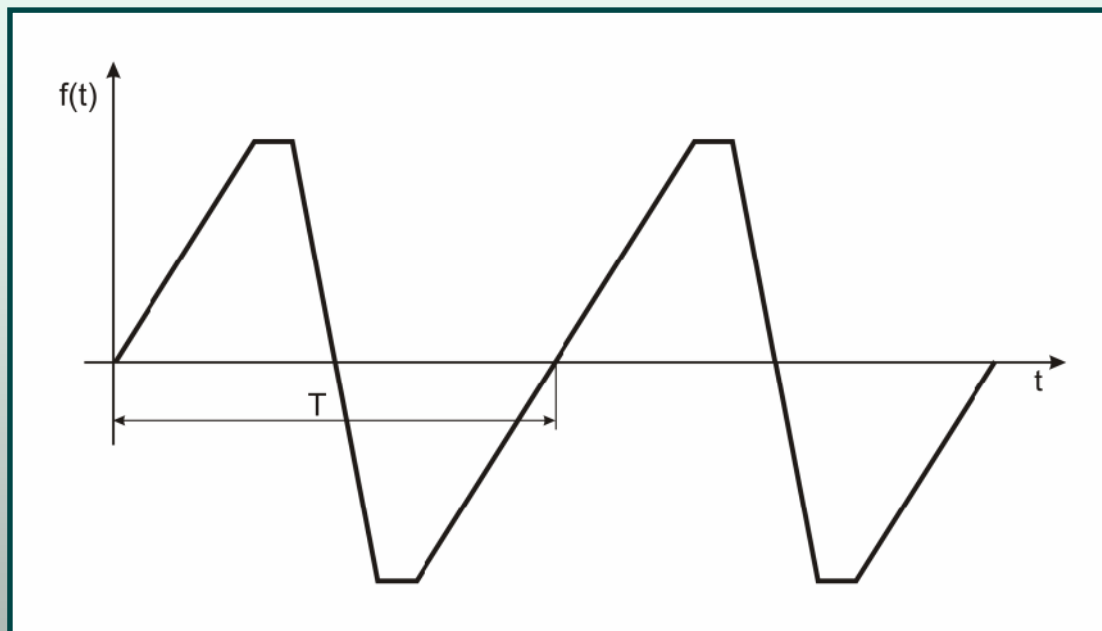

Periodične veličine

- **Periodične naizmjenične struje i naponi su periodično promjenjive veličine**
- **Određene vrednosti dobijaju periodično tokom vremena**
- **Najviše se koriste prostoperiodične naizmjenične struje, kod kojih jačina struje menja po SINUSNOJ ili KOSINUSNOJ funkciji**
- **Vremenski periodične veličine su one veličine čije se vrednosti ponavljaju u jednakim vremenskim razmacima**
- **Vreme posle koga se vrednosti periodične funkcije ponavljaju naziva se PERIODA i označava sa T**
- **Perioda je dužina trajanja jednog ciklusa periodične funkcije**

- Ako je neka funkcija periodična, sa periodom vremena T , onda za frekvenciju (učestanost) važi: $f(t) = f(t + T)$

- FREKVENCIJA f je recipročna vrednost periode: $f = \frac{1}{T}$

- Jedinica za učestanost je herc [Hz] u čast nemačkog fizičara Herca (Heinrich Rudolf Hertz, 1857-1894), koji je dokazao postojanje elektromagnetnih talasa
- Periodična veličina ima učestanost od 1 Hz ako svake sekunde izvrši jedan ciklus

- **ARITMETIČKA SREDNJA VREDNOST** periodične funkcije $f(t)$ u intervalu $[t_1, t_2]$ je:

$$F_{\text{sr}} = \frac{1}{t_2 - t_1} \int_{t_1}^{t_2} f(t) dt$$

- **SREDNJA VREDNOST** za vreme jedne periode je:

$$F_{\text{sr}} = \frac{1}{T} \int_0^T f(t) dt$$

- **EFEKTIVNA VREDNOST** periodične funkcije $f(t)$ je njena kvadratna srednja vrednost

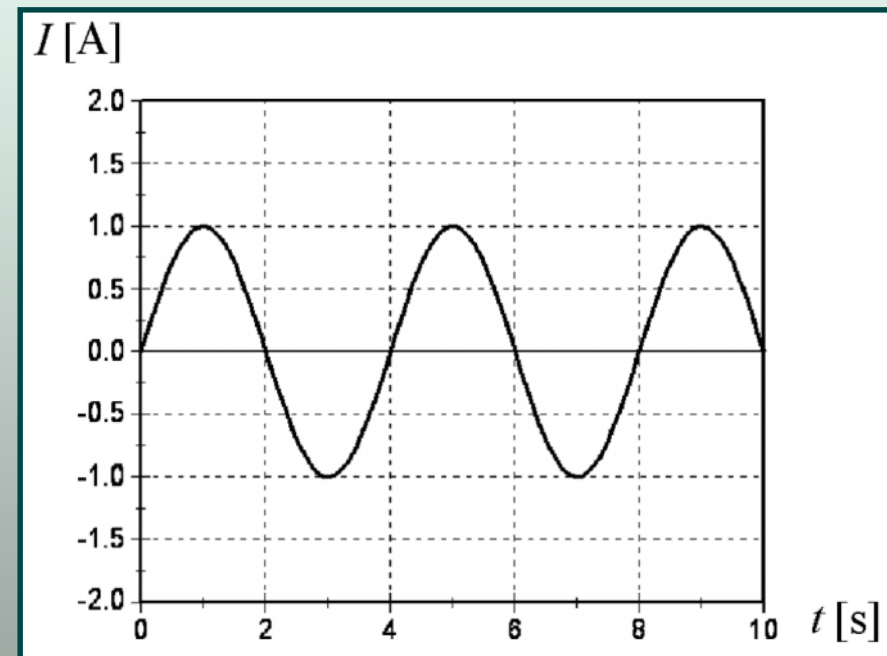
$$F_{\text{ef}} = \sqrt{\frac{1}{|t_2 - t_1|} \int_{t_1}^{t_2} f^2(t) dt}$$

Prostoperiodi ne veli ine

- U kolima kod kojih su naponi i struje pobudnih izvora sinusoidalne funkcije vremena, naponi i struje elemenata, takođe su sinusoidalne funkcije vremena

- Struja koja se menja po sinusnom zakonu može se predstaviti jednačinom:

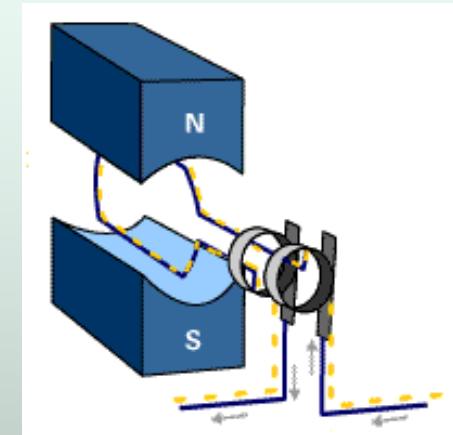
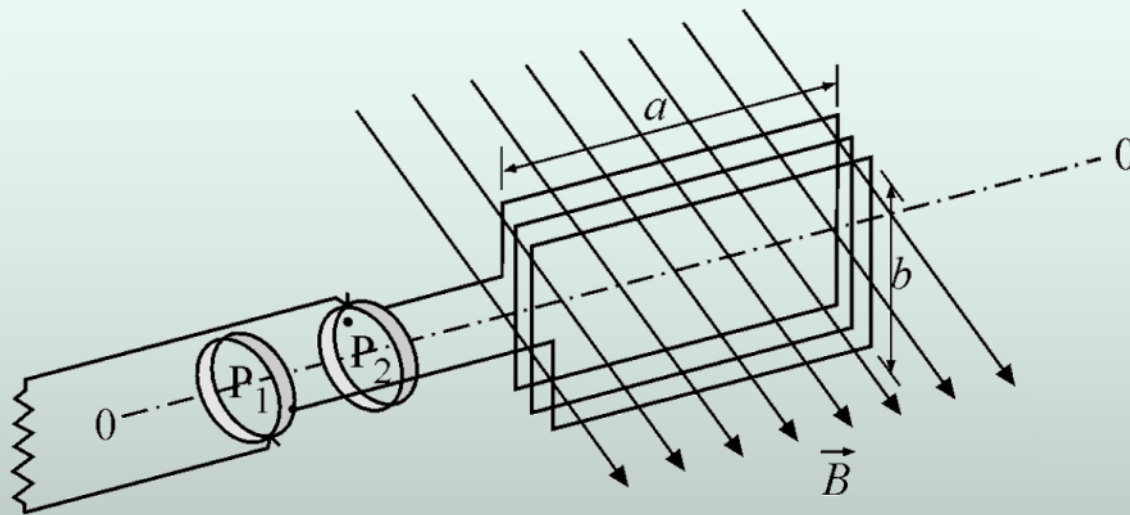
$$i(t) = I_m \cdot \sin(\omega t + \varphi_0)$$

- Značaj ovakvih kola je veliki, jer se prenos i distribucija električne energije vrši isključivo sistemom naizmeničnih struja koje se menjaju po sinusnom zakonu

Princip rada alternatora

- Principijalna šema generatora jednofazne naizmenične struje:

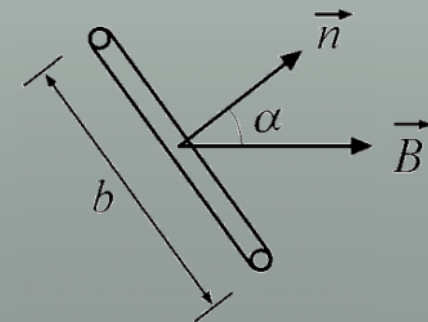

- Kada se kalem obrće oko svoje ose konstantnom ugaonom brzinom ω , u njemu se indukuje ems:
- U trenutku kada je normala na ravan kalema $\vec{n}$ čini ugao α sa pravcem magnetnog polja, fluks u jednom navojku:

$$= B \cdot S \cdot \cos \alpha$$

$$S = a \cdot b \quad \text{površina jednog navojka}$$

$$e = - \frac{d}{dt}$$

➤ **Brzina promene fluksa:** $\frac{d}{dt} = -B \cdot S \cdot \sin \alpha \cdot \frac{d\alpha}{dt}$

$\frac{d\alpha}{dt} = \omega$ **ugaona brzina obrtanja kalema**

➤ **Pretpostavimo:** $\left. \begin{array}{l} \omega = \text{const.} \\ t = 0 \\ \alpha = 0 \end{array} \right\} \begin{array}{l} \alpha = \omega \cdot t \\ e_o = -\frac{d}{dt} = \omega \cdot B \cdot S \cdot \sin \omega t \end{array}$

➤ **Za N redno vezanih navojaka kalema, ukupna indukovana ems:** $e = N \cdot e_o = \omega \cdot N \cdot B \cdot S \cdot \sin \omega t$

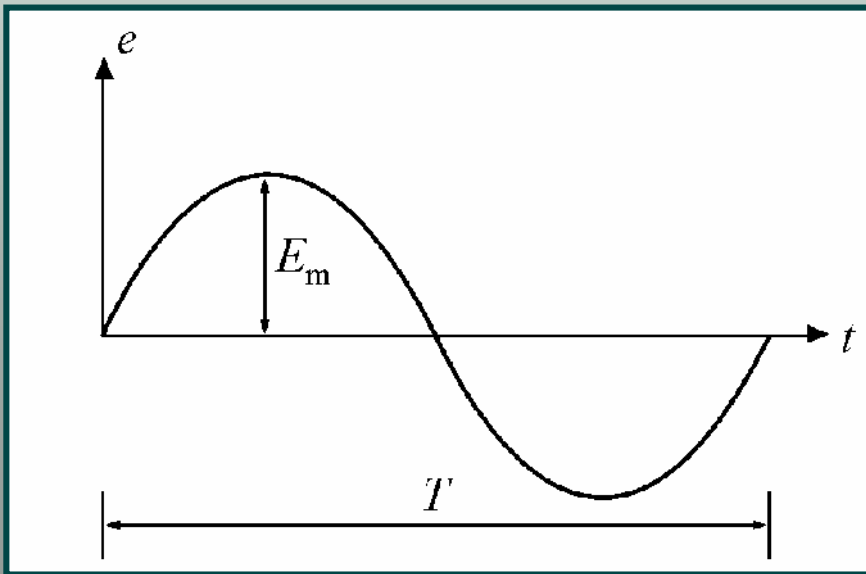
$$E_m = \omega \cdot N \cdot B \cdot S$$

$$e = E_m \sin \omega t$$

Indukovana elektromotorna sila je prostoperiodična, sinusna funkcija vremena

$$T = \frac{2\pi}{\omega}$$

Perioda prostoperiodične elektromotorne sile

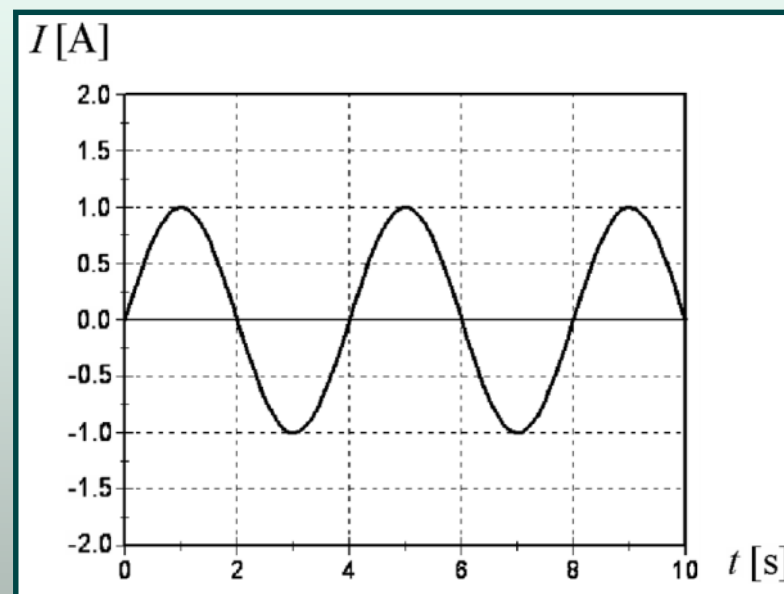

Prostoperiodi ne naizmeni ne veli ine

- Opšti izraz za intenzitet prostoperiodične struje, prema usvojenom referentnom smeru i početnom trenutku:

$$i(t) = I_m \cdot \sin(\omega t + \varphi_0)$$

$$i(t) = I_m \cdot \sin(2\pi f t + \varphi_0)$$

$i(t)$ - trenutna vrednost prostoperiodične struje

I_m - maksimalna vrednost (amplituda) prostoperiodične struje
(uvek pozitivna veličina)

- kružna učestanost prostoperiodične struje ($\omega = 2\pi f$)

f - učestanost (frekvencija) prostoperiodične struje

$\omega t + \varphi_0$ - faza prostoperiodične struje

φ_0 - početna faza struje (faza struje u trenutku $t = 0$)

EFEKTIVNA VREDNOST prostoperiodi ne veli ine

- Efektivna vrednost I sinusne naizmenične struje može se izračunati na osnovu opšteg izraza za efektivnu vrednost periodičnih funkcija, u toku jedne periode T :

$$I = \sqrt{\frac{1}{T} \int_0^T i^2(t) dt}$$

odnosno:
$$I^2 = \frac{1}{T} \int_0^T i^2(t) dt = \frac{1}{T} \int_0^T I_m^2 \sin^2(\omega t + \varphi_0) dt$$

- Izračunavanjem integrala dobija se:

$$I = \frac{I_m}{\sqrt{2}} = 0,707 \cdot I_m$$

- Na isti način:

$$U = \frac{U_m}{\sqrt{2}}$$

- **Izraz za trenutnu vrednost naizmenične struje:**

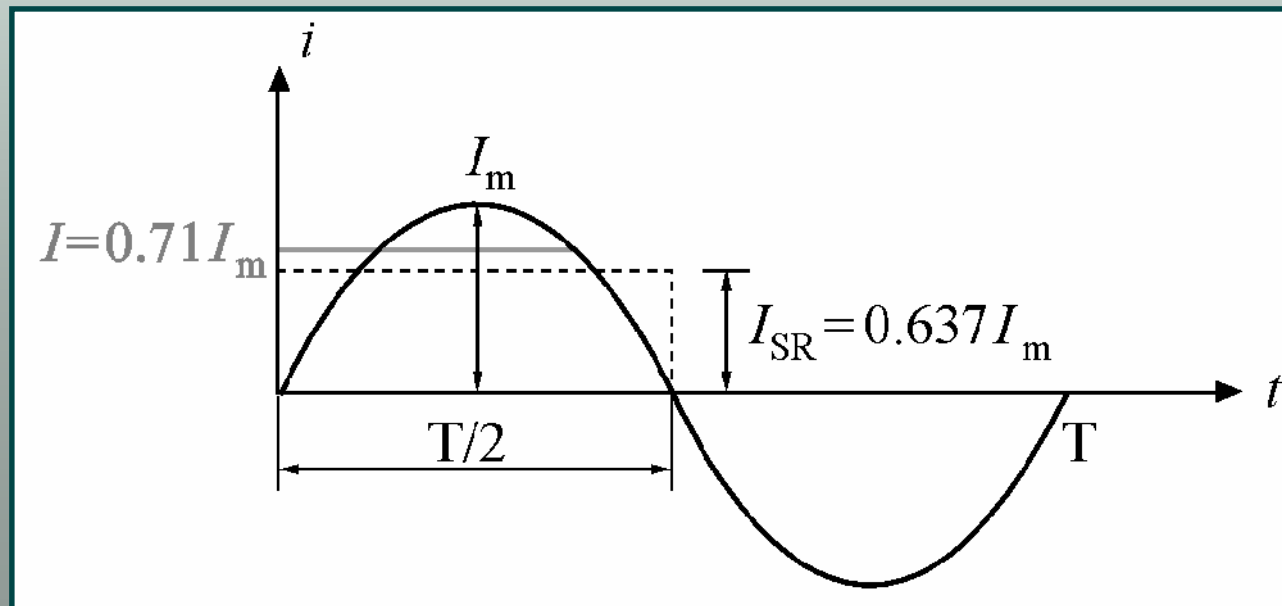
$$i = \sqrt{2} \cdot I \cdot \sin(\omega t + \varphi) = \sqrt{2} \cdot I \cdot \sin(2\pi f \cdot t + \varphi)$$

- **Instrumenti ne mogu meriti trenutnu vrednost promenjive struje**
- **Poređenje sa jednosmernom strujom – na osnovu toplotnog dejstva**
- **EFEKTIVNA VREDNOST** naizmenične struje je veličina one jednosmerne struje, koja na omskom otporu, za određeno vreme, razvije istu toplotnu energiju kao i posmatrana naizmenična struja
- **INSTRUMENTI MERE EFEKTIVNU VREDNOST** naizmenične struje i napona

SREDNJA VREDNOST prostoperiodi ne veli ine

- Poređenje sa jednosmernom strujom – na osnovu protokle količine naelektrisanja
- Srednja vrednost naizmenične struje, u toku jedne periode:

$$I_{sr} = \frac{1}{T} \int_0^T i(t) dt = \frac{1}{T} \int_0^T I_m(t) \sin(\omega t + \varphi_0) dt = \frac{I_m}{T} \left[\frac{-\cos(\omega t + \varphi_0)}{\omega} \right]_0^T = 0$$

Predstavljanje prostoperiodi nih veli ina

Parametri koji određuju prostoperiodičnu veličinu su:

- ✓ **amplituda (efektivna vrednost)**
- ✓ **učestanost (kružna učestanost)**
- ✓ **početna faza**

U kolima prostoperiodične struje, sve veličine imaju istu frekvenciju, pa su za opisivanje svake od naizmeničnih prostoperiodičnih veličina dovoljna dva parametra:

- 1. AMPLITUDA (efektivna vrednost) i**
- 2. POČETNA FAZA**

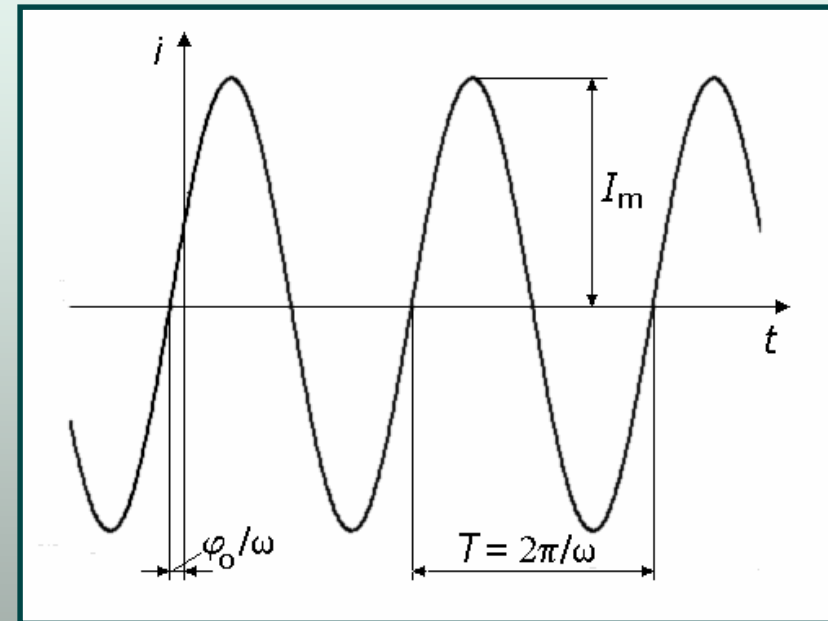
Načini za predstavljanje naizmeničnih veličina su:

- **vremensko (trigonometrijsko)**
- **fazorsko (geometrijsko)**
- **kompleksno (aritmetičko)**

➤ Vremensko predstavljanje prostoperiodi nih veli ina

- Analitičko prikazivanje pomoću trigonometrijskih funkcija
- Sinusna naizmenična struja, predstavlja se trigonometrijskim izrazom:

$$i(t) = I_m \cdot \sin(\omega t + \varphi_0)$$

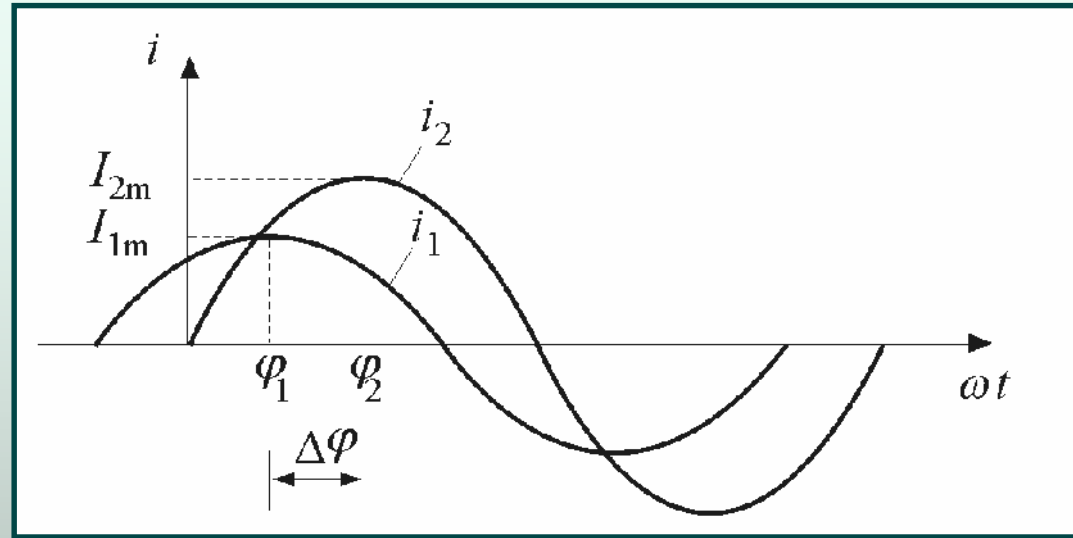
- ❑ Prednost: prava predstava o talasnom obliku struje
- ❑ Nedostatak: nepraktičnost u primeni (već i kod relativno jednostavnih konfiguracija kola trigonometrijski izrazi postaju isuviše komplikovani ili se ne mogu dalje transformisati)
- ❑ Glavni razlog uvođenja simboličkih prezentacija za naizmenične sinusoidne veličine

▪ **Primer sabiranja vrmenskog oblika dve prostoperiodične struje:**

$$i_1(t) = I_{1m} \cdot \sin(\omega \cdot t + \varphi_1)$$

$$i_2(t) = I_{2m} \cdot \sin(\omega \cdot t + \varphi_2)$$

$$i(t) = i_1(t) + i_2(t)$$

$$i(t) = I_{1m} \cdot \sin(\omega \cdot t + \varphi_1) + I_{2m} \cdot \sin(\omega \cdot t + \varphi_2) =$$

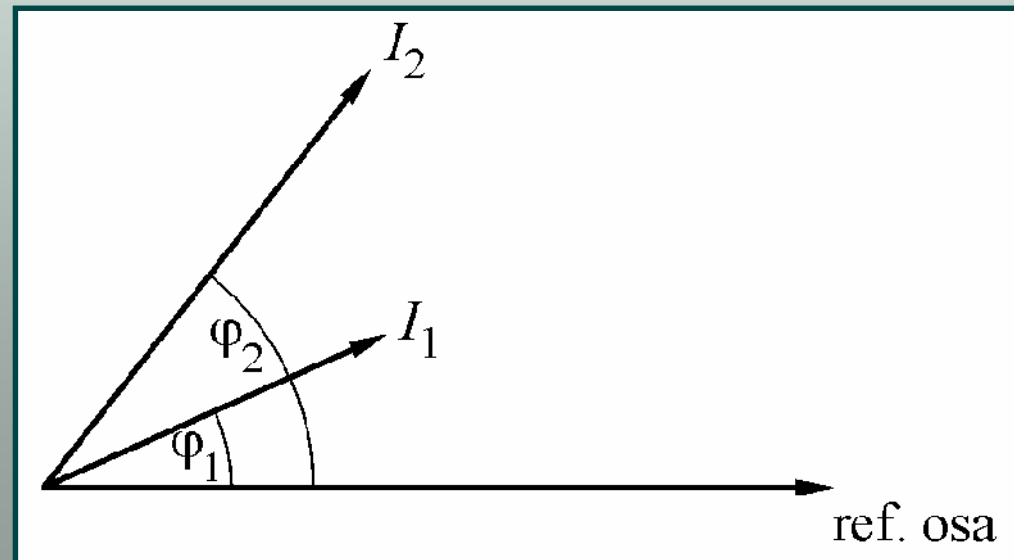
$$= I_{1m} [\sin \omega t \cos \varphi_1 + \cos \omega t \sin \varphi_1] + I_{2m} [\sin \omega t \cos \varphi_2 + \cos \omega t \sin \varphi_2] =$$

$$= \sin \omega t \cdot [I_{1m} \cos \varphi_1 + I_{2m} \cos \varphi_2] + \cos \omega t \cdot [I_{1m} \sin \varphi_1 + I_{2m} \sin \varphi_2]$$

➤ Predstavljanje pomo u fazora (obrotnih vektora u ravni)

- Geometrijski prikaz fazorima - svakoj naizmeničnoj veličini dodeljuje se jedan obrtni vektor (fazor)
- INTENZITET VEKTORA - određen efektivnom vredošću prostoperiodične veličine
- POLOŽAJ VEKTORA u odnosu na referentnu osu - određuje početnom fazom te veličine

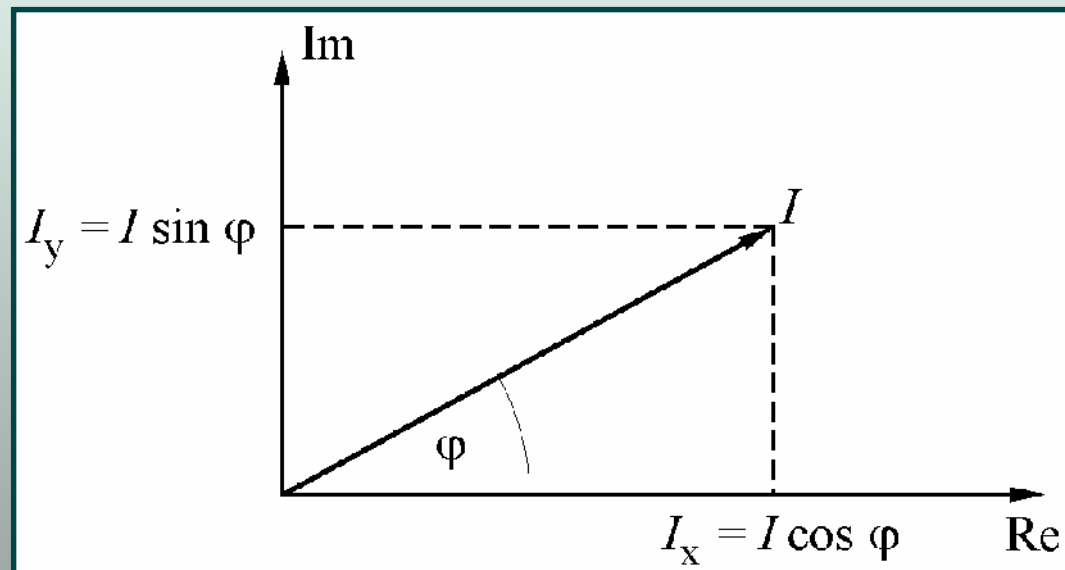
- ❑ Prednost: jednostavno rešavanje kola
- ❑ Nedostatak: nedovoljno jasna predstava o stvarnom talasnom obliku

➤ **Kompelksno predstavljanje prostoperiodi nih veli ina**

▪ **Predstavljanje fazora pomoću dve koordinate:**

- **realne - projekcije na apscisi (realnoj osi)**
- **imaginarne - projekcije na odrinati (imaginarnoj osi)**

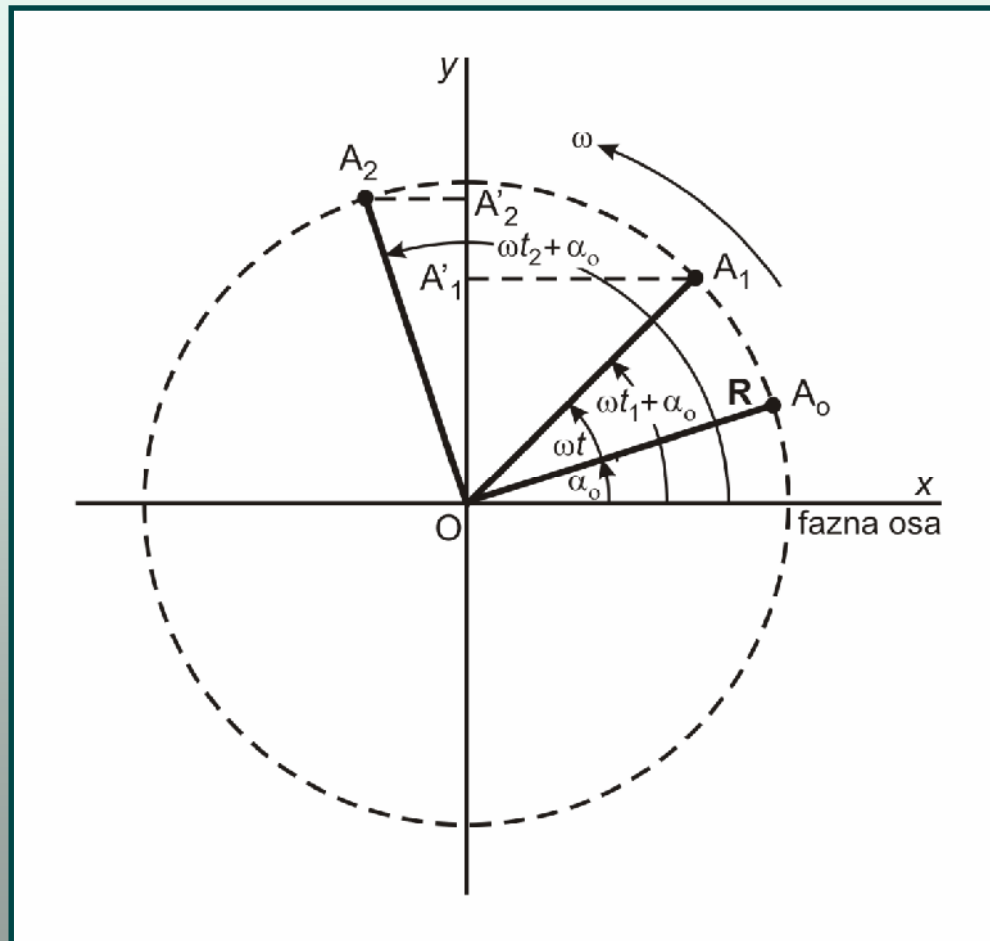
$$\underline{I} = I_x + j \cdot I_y$$

$$\underline{I} = I \cos \varphi + j \cdot I \sin \varphi$$

- ❑ **Prednost: jednostavno rešavanje kola**
- ❑ **Nedostatak: nejasna predstava o stvarnom talasnom obliku**

Predstavljanje pomo u fazora:

- Vektor R obrće se u ravni crteža oko svog početka O , stalnom ugaonom brzinom ω

- U trenutku $t = 0$ vektor sa osom x zaklapa ugao α_0 (položaj OA_0)

- Posle vremena t_1 vektor se nalazi u položaju OA_1 i njegova projekcija na y osu je:

$$OA'_1 = R \cdot \sin(\omega t_1 + \alpha_0)$$

- U trenutku t_2 vektor se nalazi u položaju OA_2 i njegova projekcija je:

$$OA'_2 = R \cdot \sin(\omega t_2 + \alpha_0)$$

- Projekcija obrtnog vektora na y osu menja se po sinusnom zakonu

- **Naizmenični napon: $u = U_m \sin (\omega t + \varphi_0)$ može se predstaviti obrtnim vektorom, čija je:**
  - **dužina U_m**
  - **ugaona brzina obrtanja ω**
  - **početni ugao φ_0**
- **Osa x od koje se mere uglovi naziva se FAZNA OSA**
- **Ako je početna faza napona jednaka nuli ($\varphi_0 = 0$):**
$$u = U_m \sin \omega t$$

početni položaj obrtnog vektora je na x osi
- **Pozitivan smer za uglove je suprotan kretanju kazaljke na satu**
- **Projekcija tog vektora na y osu, u svakom trenutku, predstavlja trenutnu vrednost napona u**

- **Vektori u ravni, koji su određeni sa dve koordinate, nazivaju se FAZORI**
- **Označavaju se istim slovima kao i veličine koje predstavljaju, ali sa crtom iznad slova**
- **Naizmenični napon: $u = U_m \sin(\omega t + \varphi_0)$**

fazor: $\bar{U}$

označavanje: $\bar{U} = U_m \sin(\omega t + \varphi_0)$

- U_m - dužina (modul) fazora
- $\omega t + \varphi_0$ - ugao fazora prema faznoj osi (argument fazora) u posmatranom trenutku

Rešavanje kola naizmeni ne struje primenom fazora:

- Primer: odrediti struju generatora na koji su paralelno priključena dva potrošača, čiji su analitički izrazi:

$$i_1 = I_{1m} \sin(\omega t + \psi_1)$$

$$i_2 = I_{2m} \sin(\omega t + \psi_2)$$

Neka važi: $\psi_1, \psi_2 > 0$ i $\psi_1 > \psi_2$

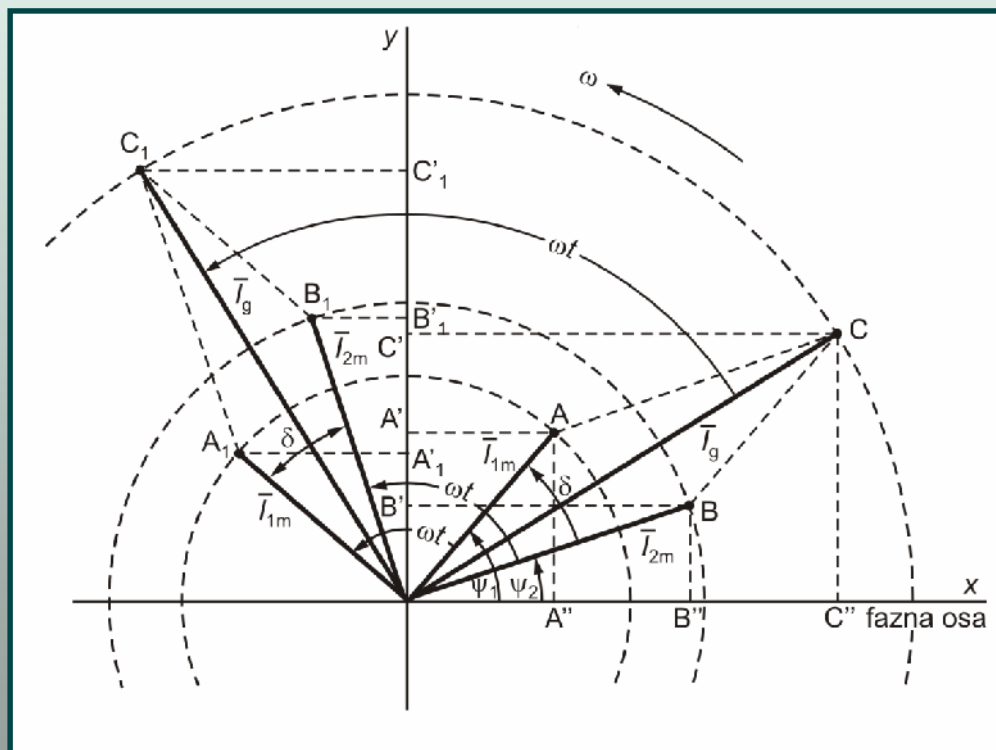
- Dužine fazora su I_{1m} i I_{2m} (u usvojenoj razmeri)

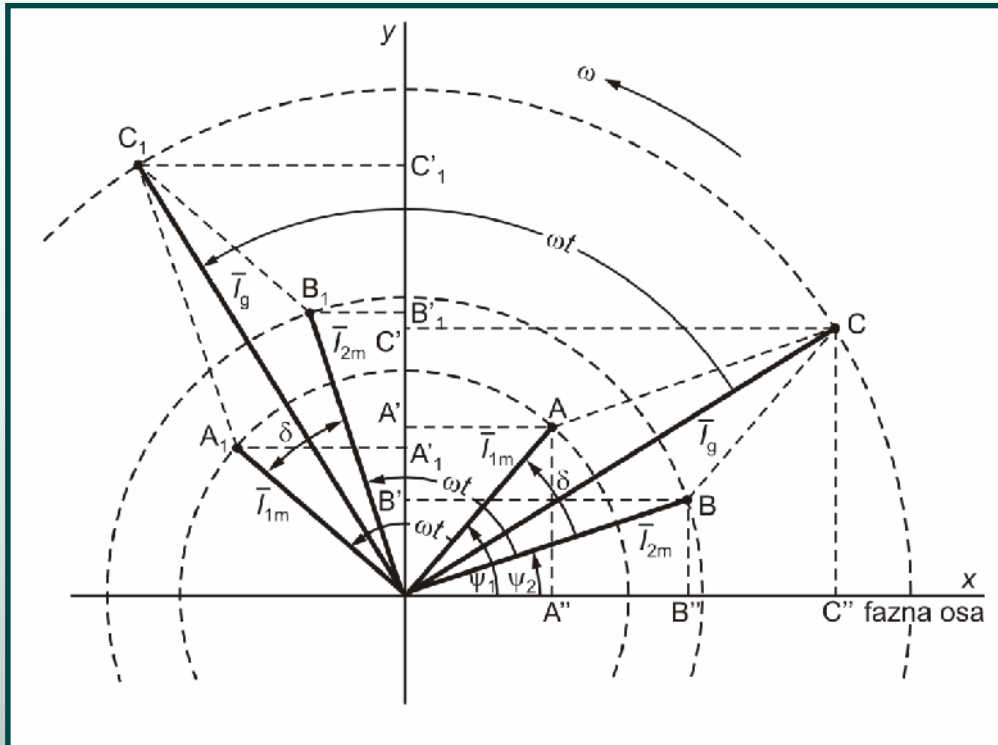
- U $t = 0$ Fazor $\bar{I}_1$ zaklapa sa faznom osom ugao ψ_1 , a fazor $\bar{I}_2$ ugao ψ_2

- Ugao između fazora $\bar{I}_1$ i $\bar{I}_2$ je fazna razlika:

$$\delta = \psi_1 - \psi_2$$

- Projekcije OA' i OB' ovih fazora na y osu su trenutne vrednosti struja i_1 i i_2 u početnom trenutku

- Da bi se odredila struja:

$$i_g = i_1 + i_2$$

potrebno je sabrati fazore $\bar{I}_1$ i $\bar{I}_2$

- Po pravilima vektorskog sabiranja dobija se fazor

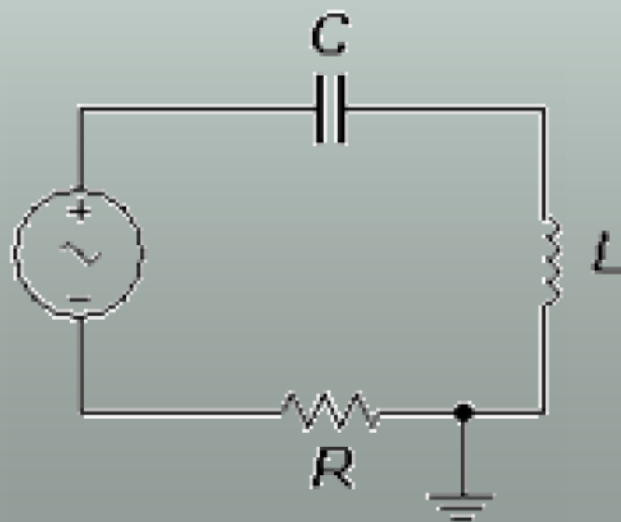
$$\bar{I}_g = \bar{I}_1 + \bar{I}_2$$

predstavljen vektorom OC

- Kada se sabiraju dva fazora, naizmeničnih veličina iste učestanosti, dovoljno je nacrtati ih u početnom položaju i vektorski ih sabrati
- Kako se ovi fazori obrću istom ugaonom brzinom, to će se i rezultatni fazor obrtati tom istom brzinom (imaće istu ω)
- Dužina rezultatnog fazora predstavlja maksimalnu vrednost dobijene veličine, a njenu početnu fazu daje nagib rezultujućeg fazora prema faznoj osi

- Skup nacrtanih fazora koji karakteriše neki proces u kolu naziva se **FAZORSKI DIJAGRAM**
- Za predstavnike naizmeničnih veličina češće se uzimaju **FAZORI ČIJE SU DUŽINE JEDNAKE EFEKTIVNIM VREDNOSTIMA**
- Za crtanje fazorskih dijagrama nije neophodno znati početne faze svih veličina, već samo njihove fazne razlike u odnosu na jednu, (bilo koju) od njih
- Crtanje fazorskog dijagrama počinje se od fazora prema kome su poznate fazne razlike, a ostali fazori crtaju se prema njemu
- Početni fazor može se postaviti horizontalno (na faznu osu), jer se time ništa ne menja (sve dužine fazora i uglovi koje oni zaklapaju ostaju isti, dijagram se samo rotirao za neki ugao)

ELEKTRI NA KOLA NAIZMENI NE STRUJE

Određivanje struje kola

- **Određivanje naizmjenične struje - izračunavanje osnovnih parametara naizmjenične veličine:**

- amplitude I_m (ili efektivne vrednosti I) i
- faze φ

kada su poznati napon na krajevima kola i karakteristike kola

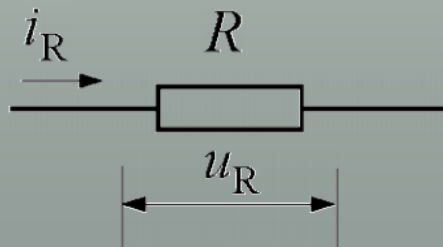
- **U električnim kolima električni rad se pretvara u toplotu**
- **U prostoru u kome se kolo nalazi, postoje i električno i magnetno polje**
- **Ako se ta polja menjaju, vršice se pretvaranje:**
  - električnog rada u energije polja ili
  - pretvaranje energija polja u električni rad u kolu,**zavisno od toga, da li polja jačaju ili slabe**

Termogeni otpornici

- Elementi kola u kojima je naročito ispoljeno pretvaranje električnog rada u toplotu, a ostale se pojave mogu zanemariti
- Veličina koja ih karakteriše je termogena (omska) otpornost R
- Zbog pretvaranja električnog rada u toplotu, na ovim elementima se javlja elektrootporna sila:

$$u_R = R \cdot i$$

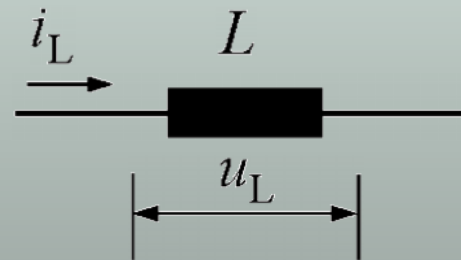
- Ona se menja po istom zakonu kao i struja i ima suprotan smer od struje:

Kalemovi

- Elementi kola u kojima je naročito ispoljeno pretvaranje električnog rada u magnetnu energiju i obratno, dok se ostale pojave mogu zanemariti
- Karakteristika ovih elemenata je induktivnost, ili koeficijent samoindukcije, L (konstantna veličina, ako kalem ne menja oblika i ako ne sadrži feroamgnetno jezgro)
- Zbog stalne promene struje u kolu sa induktivnim kalemom, javlja se ems samoindukcije:

$$u_L = L \cdot \frac{di}{dt}$$

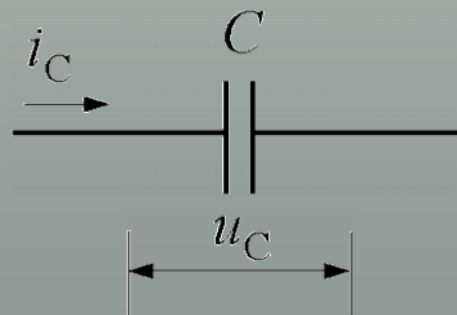

- Smer joj je takav, da teži da spreči promene struje u kolu
- Kod nekih kalemova ne može se zanemariti Džulov efekt i tada pored induktivnosti L , treba uzeti u obzir i njihovu termogenu otpornost R

Kondenzatori

- Elementi kola u kojima se vrši pretvaranje električnog rada u elektrostatičku energiju i obratno, a ostale pojave mogu se zanemariti
- Njihova karakteristika je kapacitet C
- Ako je dielektrik kondenzatora savršen, pri smanjivanju električnog polja, sva elektrostatička energija, koju je kondenzator primio pri opterećivanju, vraća se kolu
- Opterećen kondenzator ima *ems* Q/C i ona deluje u kolu u kome se kondenzator nalazi i menja se po istom zakonu kao i opterećenost kondenzatora Q , a smer joj je suprotan od smera opterećivanja kondenzatora
- Napon na kondenzatoru:

$$u_C = \frac{1}{C} \int i \cdot dt$$

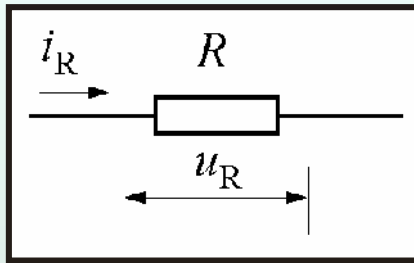

U kolima naizmenične struje dešavaju se iste pojave kao i u kolima jednosmerne struje, pa se pri proučavanju napona u njima mogu primenjivati isti fizički principi

Razlika je samo u posebnim uslovima, jer se u kolima naizmenične struje intenzitet pojava stalno menja, a zakoni se primenjuju na trenutne vrednosti naizmeničnih veličina

Prosto kolo sa termogenom otpornoš u R

$$i = I_m \sin(\omega t + \theta)$$

$$u = R \cdot i$$

$$u = R \cdot I_m \sin(\omega t + \theta)$$

$$u = U_m \cdot \sin(\omega t + \theta + \varphi)$$

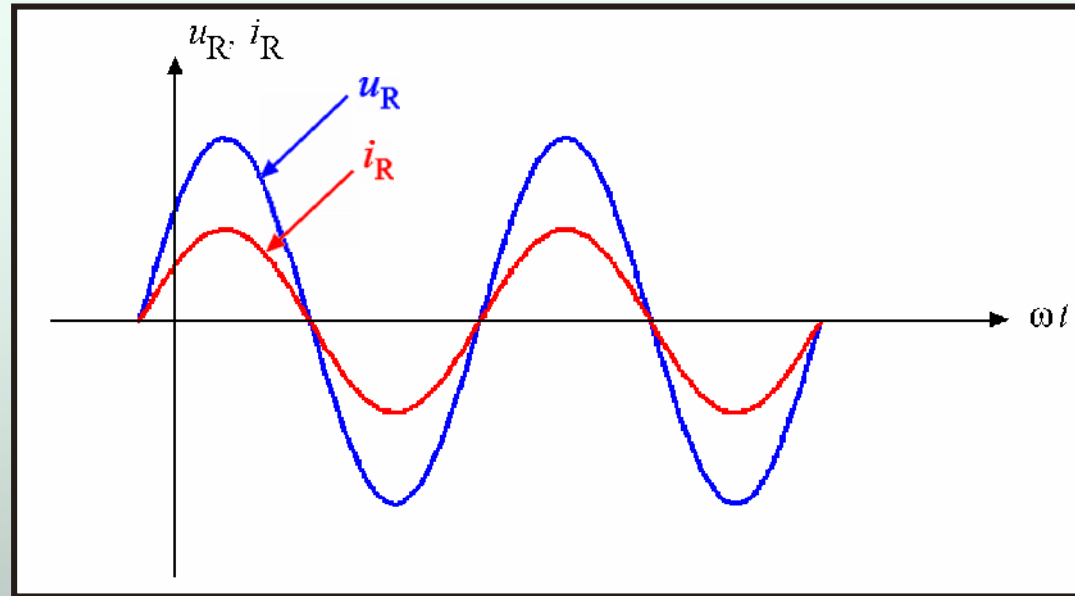

$$U_m = R \cdot I_m / \sqrt{2}$$

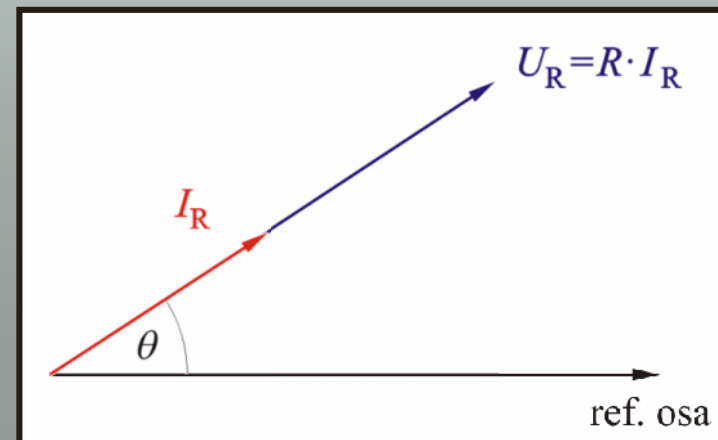
$$U = R \cdot I$$

$$\varphi = 0$$

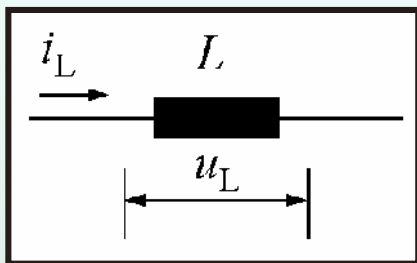
NAPON I STRUJA SU U FAZI

φ - ugao između napona i struje
(napon prednjači u odnosu na struju)

Prosto kolo sa kalemom induktivnosti L

$$i = I_m \sin(\omega t + \theta)$$

$$u_L = L \frac{di_L}{dt}$$

$$u = L \cdot \frac{d(I_m \sin(\omega t + \theta))}{dt}$$

$$u = \omega L \cdot I_m \cdot \cos(\omega t + \theta)$$

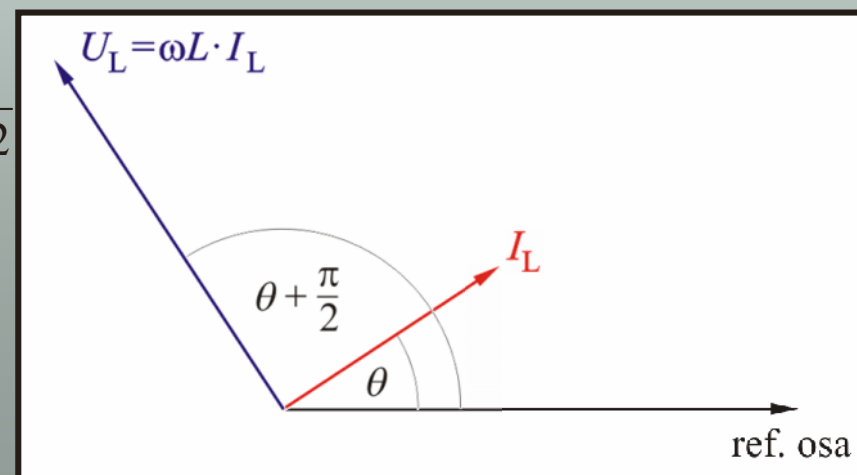
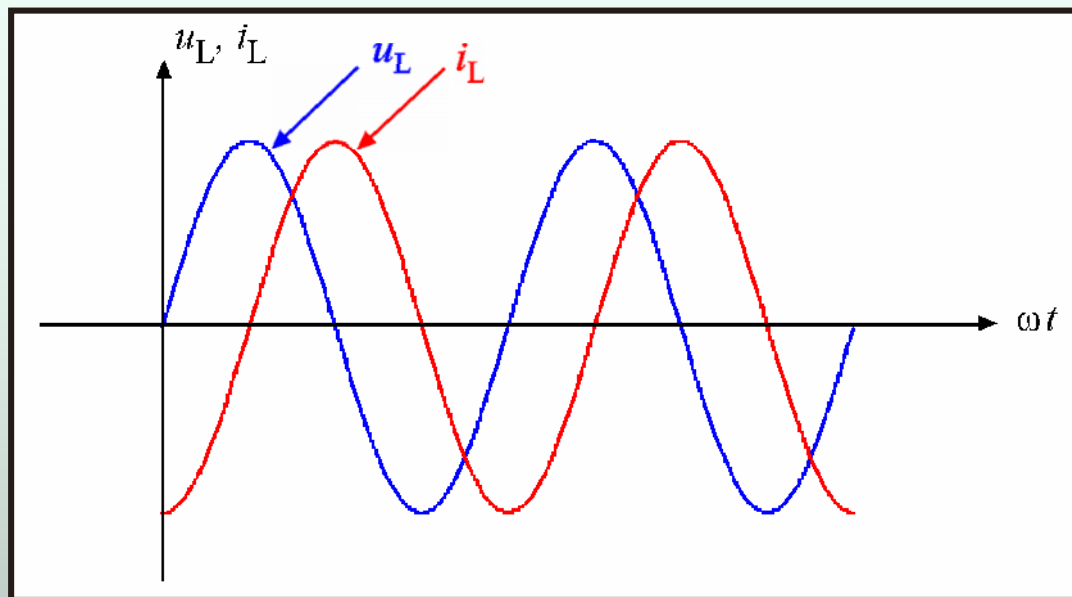
$$u = \omega L \cdot I_m \cdot \sin(\omega t + \theta + \frac{\pi}{2}) \quad \left. \vphantom{u = \omega L \cdot I_m \cdot \sin(\omega t + \theta + \frac{\pi}{2})} \right\} U_m = \omega L \cdot I_m \quad / \sqrt{2}$$

$$u = U_m I_m \sin(\omega t + \theta + \varphi)$$

$$U = X_L \cdot I$$

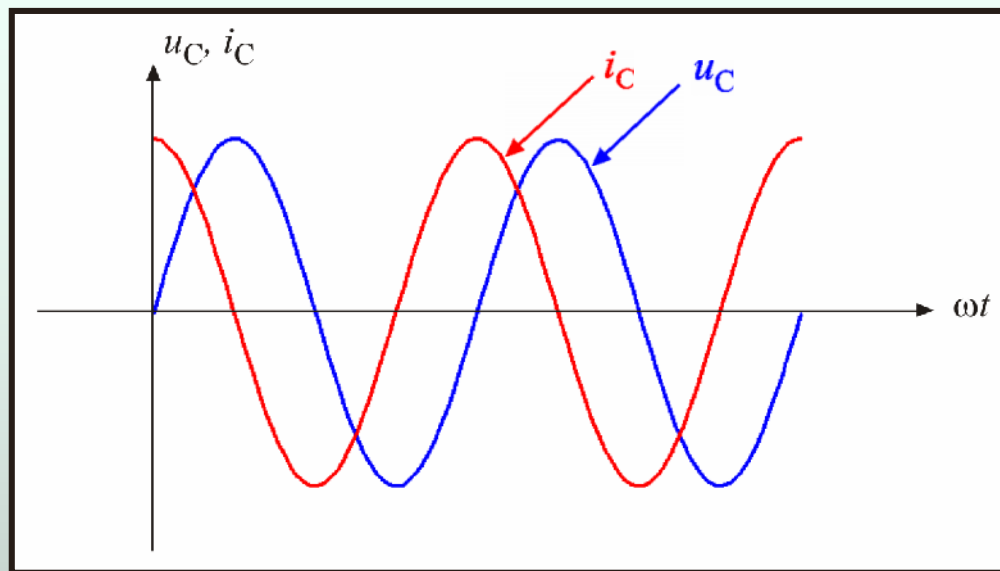
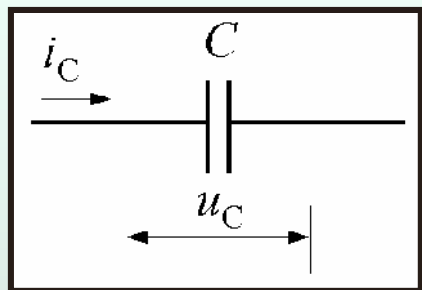
$$X_L = \omega \cdot L$$

$$\varphi = 90^\circ$$

NAPON PREDNJAČI U ODNOSU NA STRUJU ZA 90°

Prosto kolo sa kondenzatorom kapacitivnosti C

$$i = I_m \sin(\omega t + \theta)$$

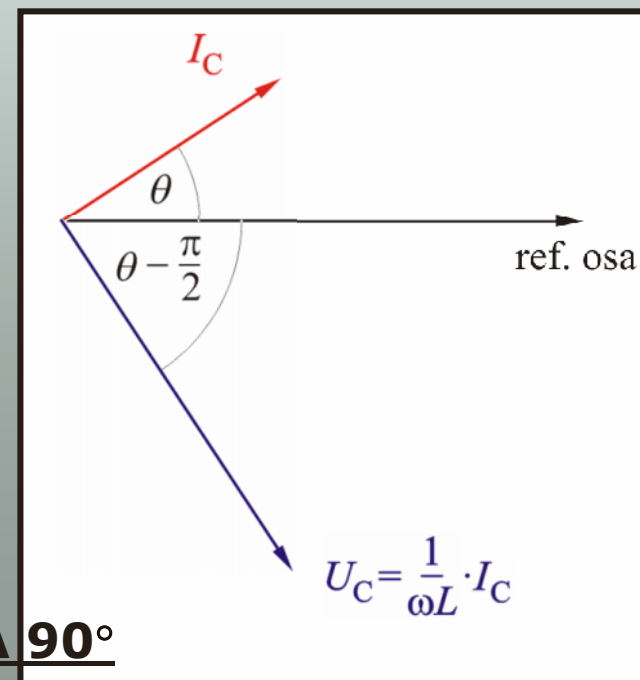
$$i_C = C \frac{du_C}{dt} \Rightarrow u_C = \frac{1}{C} \int_0^t i dt$$

$$u_C = \frac{1}{C} \int_0^t I_m \sin(\omega t + \theta) dt$$

$$u_C = \frac{1}{C} \cdot \frac{1}{\omega} (-\cos(\omega t + \theta))$$

$$u_C = \frac{1}{\omega C} \cdot I_m \cdot \sin(\omega t + \theta - \frac{\pi}{2}) \quad \left. \begin{array}{l} U_m = \frac{1}{\omega C} \cdot I_m \quad / \sqrt{2} \\ U = X_C \cdot I \quad \left[X_C = \frac{1}{\omega \cdot C} \right] \\ \varphi = -90^\circ \end{array} \right\}$$

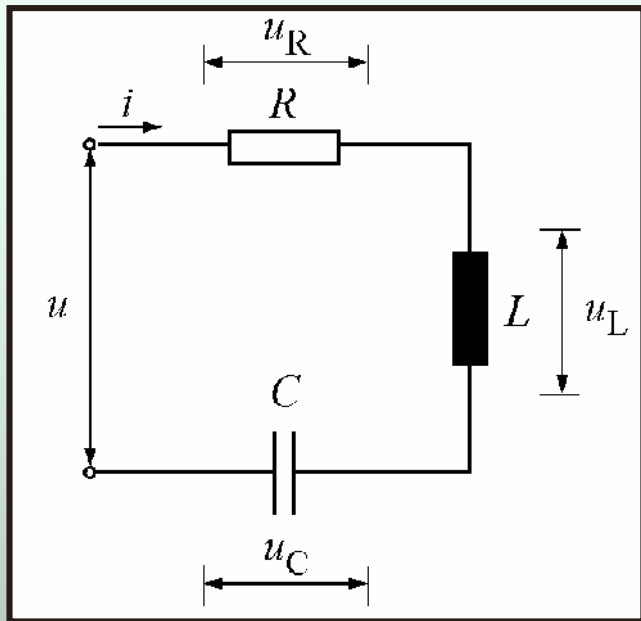
$$u = U_m I_m \sin(\omega t + \theta + \varphi)$$

NAPON ZAOSTAJE U ODNOSU NA STRUJU ZA 90°

Vrsta elementa	Trenutne vrednosti	Efektivne vrednosti	Fazni stav
R	$u = R \cdot i$	$U = R \cdot I$	$\varphi = 0$
L	$u = L \frac{di}{dt}$	$U = X_L \cdot I$ $X_L = \omega \cdot L$	$\varphi = 90^\circ$
C	$i = C \frac{du}{dt}$	$U = X_C \cdot I$ $X_C = \frac{1}{\omega \cdot C}$	$\varphi = -90^\circ$

Redno RLC kolo

Neka je napon na ulazu kola:

$$u = U_m \sin \omega t$$

Struja u zatvorenom strujnom kolu:

$$i = I_m \sin(\omega t - \varphi)$$

$$\left. \begin{aligned} u_R &= R \cdot i \\ u_L &= L \frac{di}{dt} \\ u_C &= \frac{1}{C} \int_0^t i dt \end{aligned} \right\} u = R \cdot i + L \frac{di}{dt} + \frac{1}{C} \int_0^t i dt$$

Zamenom izraza za napone na elementima kola:

$$U_m \sin \omega t = R \cdot I_m \sin(\omega t - \varphi) + \omega L \cdot I_m \cos(\omega t - \varphi) - \frac{1}{\omega C} \cdot I_m \cos(\omega t - \varphi) \quad / \sqrt{2}$$

$$U \cdot \sin \omega t = R \cdot I \cdot \sin(\omega t - \varphi) + \omega L \cdot I \cdot \cos(\omega t - \varphi) - \frac{1}{\omega C} \cdot I \cdot \cos(\omega t - \varphi)$$

Rastavljanjem *sin* i *cos* uglova:

$$U \cdot \sin \omega t = RI \cdot [\sin \omega t \cdot \cos \varphi - \cos \omega t \cdot \sin \varphi] + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C} \right) \cdot I \cdot [\cos \omega t \cdot \cos \varphi - \sin \omega t \cdot \sin \varphi]$$

Grupisanjem i upoređivanjem članova uz *sin* ωt i *cos* ωt :

$$U = \left[R \cdot \cos \varphi + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C} \right) \cdot \sin \varphi \right] \cdot I \quad (1)$$

$$0 = \left[R \cdot \sin \varphi + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C} \right) \cdot \cos \varphi \right] \cdot I \quad (2)$$

$$(1)^2 + (2)^2 \Rightarrow U = \sqrt{R^2 + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C} \right)^2} \cdot I$$
$$U = Z \cdot I$$

$$Z = \sqrt{R^2 + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C} \right)^2}$$

Z - prividna otpornost (impedansa)

$$(2) \Rightarrow \boxed{\operatorname{tg} \varphi = \frac{\omega L - \frac{1}{\omega C}}{R} = \frac{X_L - X_C}{R}}$$

φ – fazna razlika napona i struje

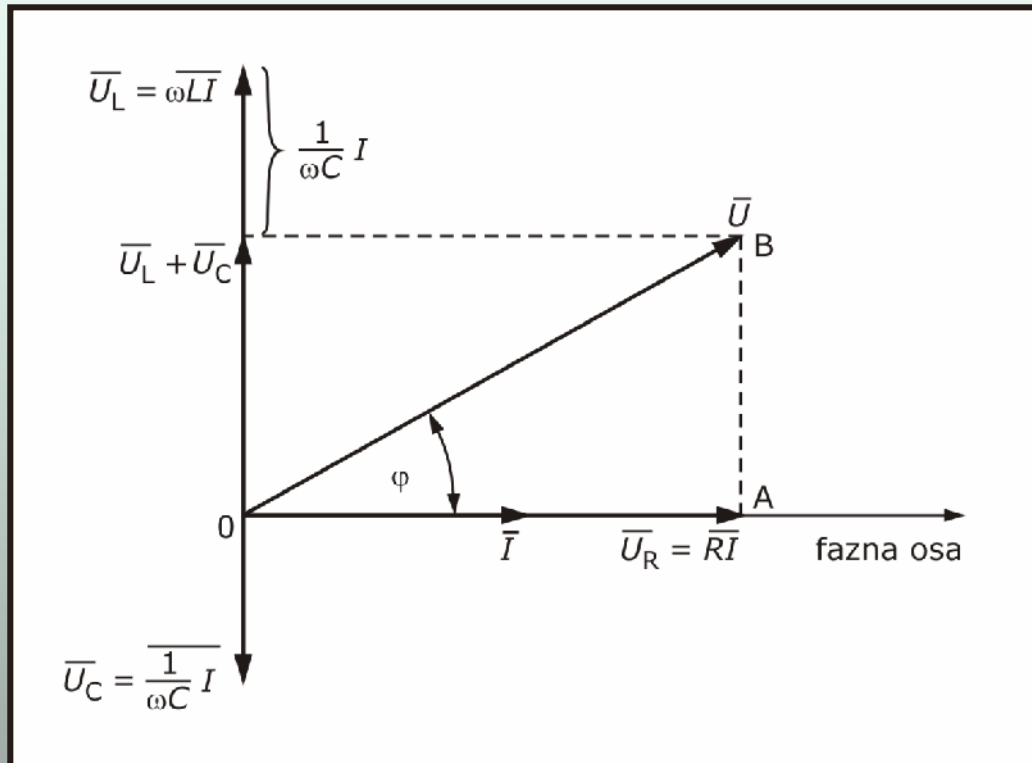
$$X = \omega \cdot L - \frac{1}{\omega \cdot C} \quad \text{reaktivna otpornost (reaktansa)}$$

$$X_L = \omega \cdot L \quad \text{induktivna otpornost (reaktansa)}$$

$$X_C = \frac{1}{\omega \cdot C} \quad \text{kapacitivna otpornost (reaktansa)}$$

Fazorski dijagram:

- Poznate su fazne razlike pojedinih napona prema struji - fazor struje postavlja se na faznu osu

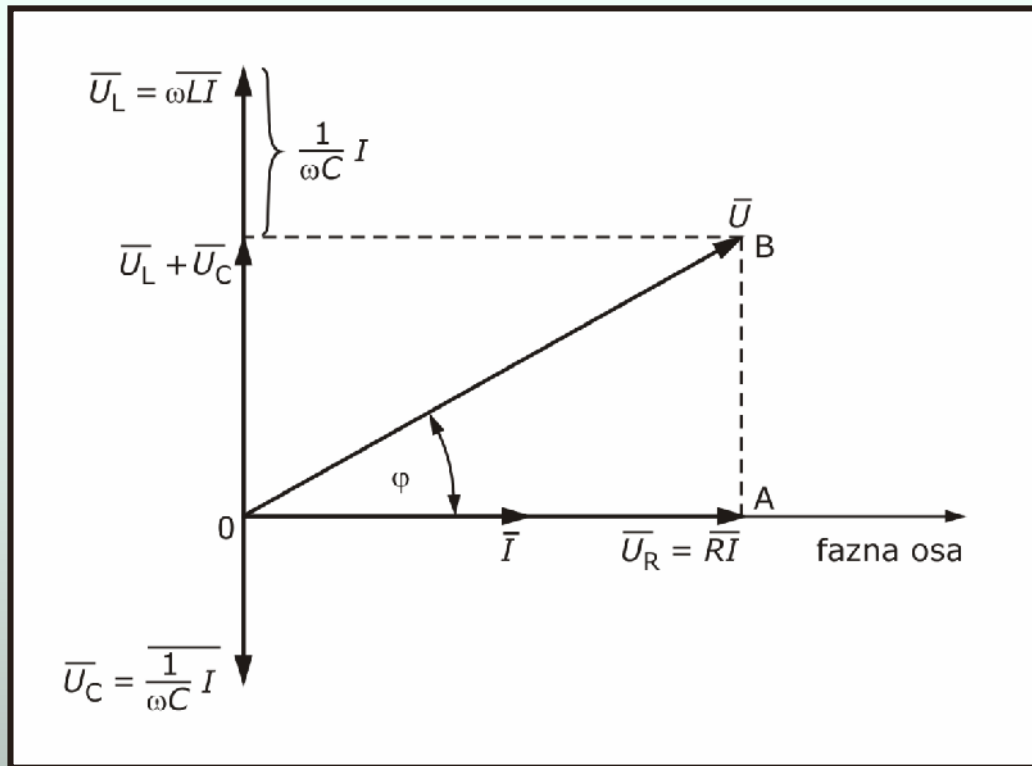
- Napon na otporniku u fazi je sa strujom
- Napon na kalemu fazno prednjači ispred struje za $\pi/2$
- Napon na kondenzatoru fazno zaostaje iza struje za $\pi/2$

$$\bar{U} = \bar{U}_R + \bar{U}_L + \bar{U}_C$$

- Iz pravouglog trougla OAB sledi: $U^2 = R^2 I^2 + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C}\right)^2 I^2$

odakle je: $\frac{U}{I} = Z = \sqrt{R^2 + \left(\omega L - \frac{1}{\omega C}\right)^2}$

- Iz posmatranog trougla neposredno se može izračunati i fazna razlika između napona i struje:

$$\operatorname{tg} \varphi = \frac{\omega L - \frac{1}{\omega C}}{R} = \frac{X_L - X_C}{R}$$

- Prethodni dijagram nacrtan je pod pretpostavkom da je kolo pretežno induktivno: $X_L > X_C$
- Ako je kolo pretežno kapacitivno: $X_C > X_L$
  - fazor napona U biće ispod fazne ose (kasniće fazno za strujom za ugao φ)
  - ugao φ će biti negativan (što se vidi i iz izraza za $\operatorname{tg} \varphi$)

Reaktivna otpornost

- Razlika $X_L - X_C = X$ naziva se reaktivna otpornost (reaktansa)
- Reaktivna otpornost X može biti i pozitivna i negativna, u zavisnosti od toga da li je kolo pretežno induktivno ili pretežno kapacitivno
- Predznak reaktivne otpornosti nema uticaja na znak impedanse Z , ali utiče na znak fazne razlike φ
- X_L i X_C ne zavise samo od parametara L , odnosno C , već i od učestanosti priključenog napona
  - sa povećanjem ω , X_L raste, a X_C opada
  - kod jednosmerne struje $\omega = 0$, pa $X_L = 0$, a $X_C = \infty$

Rezonanca

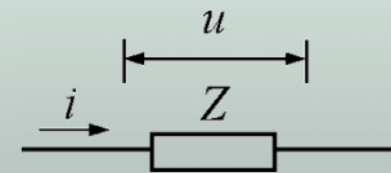
- Kada je $X_L = X_C$ reaktivna otpornost je nula, impedansa ima najmanju vrednost $Z_{\min} = R$, a struja u kolu je maksimalna i kaže se da u kolu postoji FAZNA REZONANCA
- Ako je otpornost kola zanemarljivo mala ($R \approx 0$), impedansa kola je $Z \approx 0$, a struja postaje veoma velika ($I \rightarrow \infty$) - u tom slučaju u kolu postoji prava REZONANCA
- U slučaju fazne rezonance, zbog velike struje, na kalemu i kondenzatoru mogu nastupiti vrlo veliki naponi (prenaponi), **znatno veći od priključenog napona** na krajevima kola i to može dovesti do oštećenja izolacije kalema, kao i do proboja dielektrika kondenzatora

Snaga u kolu naizmenične struje

- Snaga generatora i snaga prijemnika naizmenične struje – mogu biti i pozitivne i negativne
  - snaga prijemnika negativna – generator
  - snaga generatora negativna – prijemnik

- Pored trenutne snage definišu se:

- srednja (aktivna) snaga
- reaktivna snaga
- prividna snaga

- Neka su trenutne vrednosti struje i napona prijemnika impedanse Z :

$$i(t) = I_m \sin \omega t$$

$$u(t) = U_m \sin(\omega t + \varphi)$$

- Trenutna vrednost snage koju prima prijemnik:

$$p(t) = u(t) \cdot i(t) = U_m I_m \cdot \sin \omega t \cdot \sin(\omega t + \varphi)$$

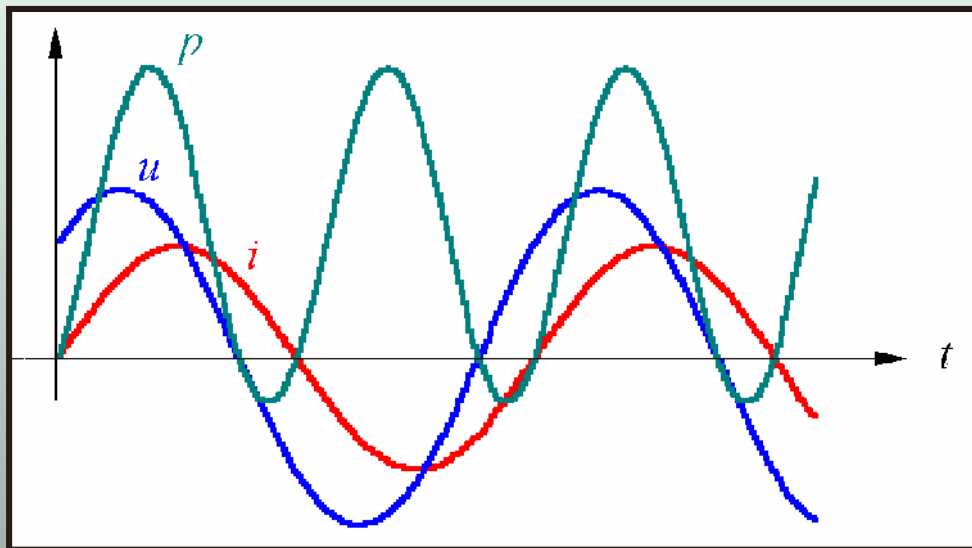
$$p(t) = 2 \cdot UI \cdot \sin(\omega t) \sin(\omega t + \varphi)$$

➤ **Uvodeći trigonometrijsku transformaciju:**

$$\sin \alpha \sin \beta = \frac{1}{2} [\cos(\alpha - \beta) - \cos(\alpha + \beta)]$$

**dobija se
izraz:**

$$p(t) = u(t) \cdot i(t) = UI \cos \varphi - UI \cos(2\omega t + \varphi)$$

**konstantna
komp.**

**naizmjenična
komp.**

- **U intervalima vremena:** u i i istog znaka $p(t) > 0$
 u i i suprotnog znaka $p(t) < 0$
- **U delu periode:** - prima energiju od izvora – potrošač
- daje energije izvoru – generator

Aktivna (srednja) snaga

$$P = \frac{1}{T} \int_0^T p(t) dt = \frac{1}{T} UI \left[\cos \varphi \cdot t - \frac{1}{2\omega} \sin(2\omega t + \varphi) \right] \Big|_0^T$$

$$P = \frac{1}{T} UI \cdot \left[\cos \varphi \cdot T - \frac{1}{2\omega} \sin\left(\frac{4\pi}{T} T + \varphi\right) + \frac{1}{2\omega} \sin\left(\frac{4\pi}{T} 0 + \varphi\right) \right]$$

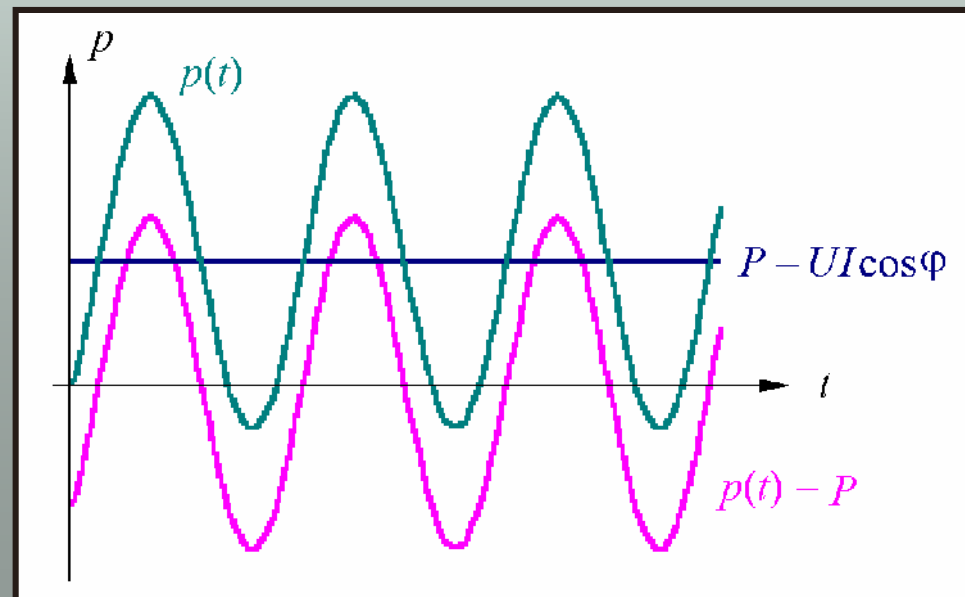
$$P = \frac{1}{T} UI \cdot \left[\cos \varphi \cdot T - \frac{1}{2\omega} \cos \varphi + \frac{1}{2\omega} \cos \varphi \right]$$

$$P = U \cdot I \cdot \cos \varphi$$

[W]

Aktivna (srednja snaga)

- Za $|\varphi| \leq \pi/2$ aktivna snaga prijemnika uvek je pozitivna i veća je što je veći $\cos \varphi$ (manji ugao φ)
- Trenutna snaga osciluje oko srednje snage

Reaktivna snaga

- **Maksimalna snaga povratnih procesa**
- **Veličina definisana izrazom:**

$$Q = U \cdot I \cdot \sin \varphi \quad [\text{VAR}] \text{ ili } [\text{VAr}]$$

- **Reaktivna snaga menja znak sa promenom znaka fazne razlike φ**
  - **kada je pozitivna (pretežno induktivni prijemnici, $\varphi > 0$) kaže se da izvor daje reaktivnu snagu kolu**
  - **kada je negativna (pretežno kapacitivni prijemnici, $\varphi < 0$) kaže se da kolo daje reaktivnu snagu izvoru**
- **Reaktivna energija je deo energije koji se vraća izvoru (nepovoljna pojava u kolima naizmjenične struje)**

Prividna snaga

- **Prividna snaga definiše se kao proizvod efektivnih vrednosti napona i struje:**

$$S = U \cdot I \quad [\text{VA}]$$

- **Prividna snaga je važna veličina, koja se navodi za mnoge električne mašine i aparate**
- **Granična snaga mašine - jer se one izrađuju za određene napone i struje, koje mogu izdržati bez kvara, pri trajnom radu**

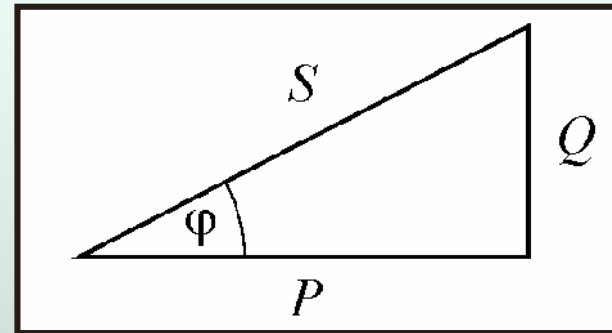
➤ **Između prividne, aktivne i reaktivne snage postoji odnos:**

$$S = \sqrt{P^2 + Q^2}$$

$$P = U \cdot I \cdot \cos \varphi = R \cdot I^2$$

$$Q = U \cdot I \cdot \sin \varphi = X \cdot I^2$$

$$S = U \cdot I = Z \cdot I^2$$

TROUGAO SNAGA

- **Aktivna snaga se izražava u vatima (W) ili kilovatima (kW)**
- **Prividna snaga u voltamperima (VA) ili kilovoltamperima (kVA)**
- **Reaktivna snaga u reaktivnim voltamperima ili varima (var) ili kilovarima (kvar)**

Ove tri jedinice međusobno su dimenzionalno jednake

Faktor snage i faktor reaktivnosti

- Faktor snage je vrlo važna veličina u praktičnim primenama električnih mašina i aparata, kao i u prenosu i distribuciji električne energije (mera energetske kvaliteta)
- Definiše se kao odnos između aktivne i prividne snage: $k = \frac{P}{S}$
- Kada se napon i struja menjaju po sinusnom zakonu, faktor snage je:

$$k = \frac{UI \cos \varphi}{UI} = \cos \varphi$$

Vrednosti faktora snage kreću se od 1 do 0, jer se fazna razlika φ može menjati od 0 do $\pm \pi/2$

- Faktor reaktivnosti je odnos između reaktivne i prividne snage:

$$k_r = \frac{Q}{S}$$

- Kada se napon i struja menjaju po sinusnom zakonu, faktor reaktivnosti je:

$$k_r = \frac{UI \sin \varphi}{UI} = \sin \varphi$$